

מי מפחד ממשיח צדקנו?

נתבקשתי לכתוב דברי תגובה למאמרו של ישראל יעקב יובל "המשיחיות הציונית הדתית" המתפרסם בגליון זה. במחילה, אפתח בתיאור הרגשתי האישית בעת קריאת המאמר: למקרא הפרק הראשון התרשמתי שמועלית כאן בעוון-רוח, ומתוך נקודת מוצא דתית-תורתית, גישה רצינית, המצריכה בירור והתמודדות. אך, לצערי, עם המשך הקריאה הלך ונתחלף לי עוון-רוח בגסות-רוח, ונקודת המוצא הלכה ונתגלתה כלא-תורתית.¹ ברצוני להדגיש שבביטוי "נקודת מוצא לא-תורתית" אין הכוונה לריח הנודף מהערות-השוליים של המאמר. אמנם גם לדעתי על דמויותיהם הרוחניות של רבן יוחנן בן זכאי ור' עקיבא כדאי ללמוד מפי אנשים החיים את תורתם ואת יראתם, ולא מפי היסטוריונים שיחס אחדים מהם לתורה שבכתב ושבע"פ מפוקפק או אף ידוע לשמצה. אך לא לעקם את האף בפרהסיא באתי. לדעתי דופיו של המאמר הוא בעיקר בכך, שבדיון אידיאולוגי-מוסרי, המחפש תשובה לשאלה מהי הדרך הנכונה, איך צריך עם ישראל לנהוג, כציבור, כמדינה וגם כיחידים, מועלים זה לעומת זה כמועמדים אפשריים "מיסטיקה" ו"הומניזם", ואילו המערכת הנומרטיבית היחידה שבאמת מחייבת את עם ישראל — המערכת של מצוות התורה, או בשמה הקצר: ההלכה (שהיא סך כל הוראות ההתנהגות של התורה) — מונחת ומוזנחת בקרן זווית.

כי רק איש-רוח לא-תורתי, בן הדור האחרון, יכול היה לומר ששמואל הנביא, בשספו את אגג מלך עמלק לפני ה' בגלגל² — "בגד במוסר הנביאים". רק מי שאין רגליו עומדות על קרקע האמונה בתורה מן-השמים יכול להפריד בין "מוסר הנביאים" — "הומניזם" — לבין מצוות "הפולחן הדתי". לידם של שמואל ושל ישעיהו, של רבן יוחנן בן זכאי ושל ר' עקיבא, של הרמב"ם ושל הרמב"ן, של ר' יוסף קארו ושל האר"י, של הגר"א ושל הבעש"ט, של החפץ חיים ושל הרב קוק — ישנה רק תורה אחת, תורת ה' התמימה, על כל מצוותיה השכליות והשמעיות, האוניברסליות והלאומיות, המדותיות והפולחניות. אגב, אותו איש-רוח אנין-דעת יצא בזמנו בקריאה שלא לבצע פסקי-דין-מות באדולף אייכמן. מטעמי מצפון. ואילו אנו, בעלי תורה מן השמים וגם סתם יהודים ישרים, הוצאנו להורג את אדולף אייכמן במצפון נקי. לא בתרועעות שמחה ובחצוצרות — אך במצפון נקי. וראו זה פלא: שמואל הנביא, בקיימו את מצות ביעור הרע העמלקי לא ברך ברכת

1 וע' קדושין מ"ט ע"ב.

2 שמואל א' ט"ו, ל"ג.

המצוות³ אף לא השמיע הצהרה לאומית נלהבה, אלא מצא לנכון רק לומר: "כאשר שיכלה נשים חרבך כן תשכל מגשים אמך". צדק. משפט צדק לרוצחי ילדים. אנשים שגדולתם הרוחנית והמוסרית היתה ללא דופי, שכל ימיהם היו שרשרת רצופה של אידיאליסטיות אצילית — "לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה"⁴, "שכל מקום שהלך שם ביתו עמו"⁵ — יכלו לבצע מתוך הכרה מוסרית שלימה את מצות ה', גם כשתכנה הוא מלחמה והריגה "לשבר יד רשעי העולם".

השימוש בטיעונים "הומניים" אודות "מחנות פליטים" — המונצחים ברשעות ע"י אילי הנפט וההון — נוכח צדקתו ונקיון כפיו, פשוטם כמשמעם, של הישוב היהודי בארץ ישראל, אשר לא "עלה בחומה" אלא ברשיון האומות, לא גזל קרקעות מטורקים או מערבים אלא התיישב בחולות ובביצות אותן קנה בכסף מלא, לא התגרה מעולם מלחמה בשכניו אלא עמד על נפשו והשיב מלחמה שערה בעת שקמו עליו להשמידו, פעם ברצח ופוגרומים ופעם בנחשולי טנקים ומטוסים (וכתוצאה מהתקפות רצח אלה נוצרו "מחנות פליטים") — השימוש בטיעונים "הומניים", ע"י יהודים, כנגד הישוב היהודי הזה, כנגד בניו אשר על צריחות "אטבח אל יהוד" ענו ב"שיח לוחמים" — אינו אלא מזויזם, מוסר נוטף שעוה. גם לכל אדם ישר, כל שכן למאמין בתורת ה'.

כי אנו, "קהל המייחדים הנמשכים אחר תורת משה רבנו עליו השלום", באנו לארץ ישראל מפני "נצטוונו לרשת הארץ אשר נתן הא-ל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד וזולתנו מן האומות ולא לשממה והוא אמרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה" (רמב"ן סה"מ מ"ע ד). נצטוונו. זאת היא המלה המכרעת למאמין בתורת ה'. לא הומניזם, לא מיסטיקה, אלא: נצטוונו. ומובן שמצות א-לקים חיים ומלך עולם לא דבר ריק הוא ממנו, שהוא חיינו, וחיי כל העולם, ושלומנו, ובניינו, וגאולתו. מובן שהוא הדבר הטוב ביותר שאנו יכולים לעשות למען האנושות כולה, כולל הערבים.

ומכאן לענין משיחיות ומשיח.

ההלכה, שהיא כאמור המערכת הערכית-מוסרית היחידה המחייבת את עם ישראל, אינה עוסקת — לפי עצם טבעה — בניבויים ובחיווי עתיד. ההלכה היא מערכת שלימה של נורמות-התנהגות, יחידיות וציבוריות, אותן נדרש עם ישראל לקיים. מערכת זו ידועה בשם "תרי"ג מצוות". נפתח-נא ספר המונה את תרי"ג מצוות התורה, ספר המצוות לרמב"ם או כל ספר אחר, ונמצא שבערך חצי מתרי"ג המצוות אין להן קיום הלכתי אלא בארץ ישראל. עם ישראל מצווה בתורה להיות גוף לאומי חחי בארץ ישראל. עם ישראל מצווה להעמיד לו הנהגה רוחנית מרכזית, סנהדרין, שמקומה ההלכתי הבלעדי הוא בארץ ישראל. מצווה להעמיד לו הנהגה שלטונית מרכזית בארץ ישראל — מלך. מצווה לבנות בית מקדש בירושלים ולקיים בו סדרי עבודה וקרבנות. אין, ולא היה, ולא יהיה מגוס מזה לשום ברי-ישראל: התורה היא ארץ-ישראלית, "ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה"⁶ "וזאת המצוה החוקים

3 מפני שהקב"ה חס על בריותיו ואין מברכין על הקלקלה. כך כתבו ראשונים, ע' במקורות המצוינים באנציקלופדיה תלמודית ערך ברכת המצוות.

4 שמואל א' י"ב, ד'.

5 ברכות י' ע"ב.

6 דברים ד', י"ד.

והמשפטים אשר צוה ה' ללמד אתכם לעשות בארץ⁷ "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ⁸ מקומה הטבעי והמלא של ההלכה הוא רק במדינה ישראלית, שבראשה עומד מלך ישראל, שענינה-מאוריה הם חכמי הסנהדרין, ושבלבה עומד נוי-של-עולם בית קדשנו ותפארתנו.

המשיח הוא קודם כל מלך ישראל. זה שמו אשר יקראו לו רבותינו: "המלך המשיח". תחילת דברי הרמב"ם בהציגו בפנינו את ענין המשיח⁹: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד לישנה לממשלה הראשונה".

[אפילו "ממשלה" נזכרת כאן. אגב, אין זו מליצה בעלמא. למלך בישראל יש ממשלה, קבינט. ע' רש"י ר"ה ב' ע"ב ד"ה דאימנו עליה (וכל התנ"ך מלא מזה). בכלל, דומה שאחד הקשיים הפסיכולוגיים היסודיים שלנו ביחסנו למושג המשיח נובע מהפחד מהמלה "מלך". צריך להשתחרר קצת מהפחד "המתקדם" הזה, ולהבין שמלכות פירושה שלטון, משטר, וזה דבר אשר כל חברה מודרנית רוצה בו. מלך ישראל — שעל העמדתו נצטוונו באחת מתרי"ג המצוות — איננו מונרך ריבוני. הריבון בישראל הוא ריבונו של עולם, נותן התורה, "ה' מחוקקנו ה' מלכנו"¹⁰. מלך ישראל הוא ראש "הרשות המבצעת" במשטר הישראלי, והוא כפוף לסמכות התורתית המרכזית, לסנהדרין, שהיא בבחינת "הרשות המחוקקת" (באשר היא המפרשת המוסמכת של ספר החוקים, התורה). מבחינת תורת-המשטרים מקביל אפוא תפקיד המלך בישראל לתפקיד הנשיא במשטר נשיאותי מערבי (ארה"ב, צרפת) להבדיל.

אגב, השם "נשיא" איננו המצאה מודרנית: הוא בדיוק שמו של מלך ישראל, בתורה¹¹, ובחזון הנביאים על המשיח מחדש המלוכה¹².

נחזור לעניננו: המלך המשיח הוא זה אשר אתו יחזור עם ישראל למצבו השלם, הבריא והנורמלי, למצב שבו תוכל ההלכה להתקיים במלואה: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לישנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ גדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה" (רמב"ם שם). לפיכך, אם בזמן הגלות אין אנו מקיימים חצי ממצוות התורה משום ש"מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים" וכו' — רצוננו לומר: מפני שאנוסים אנו, כמי שאין לו אתרוג בסוכות שאינו מקיים את המצות מפני שלצערנו ולחסרוננו אנוס הוא ואינו יכול לקיימה — הרי בזמן שייפתח לנו

7 שם ו', א'.

8 שם י"ב, א'.

9 הלכות מלכים י"א, א'.

10 ישעיה ל"ג, כ"ב.

11 שמות כ"ב, כ"ז; ויקרא ד', כ"ב. וע' מש' הוריות ג', ג'.

12 יחזקאל ל"ד, כ"ד, ועוד. יש לעיין ולדייק אולי "נשיא" הוא השם והמצב האידיאלי, והוא הנזכר בתורה תחילה בפשטות, ו"מלך" יש עמו צליל זר: "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים", וכן בשמואל, ושם "פרשת המלך" שנחלקו תנאים בה אם מלך באמת מותר בה (סנהדרין כ' ע"ב), ולעתיד לבוא שוב "נשיא", שהוא רוחני, כמו "נשיא" הסנהדרין. ודוק, כי אכמ"ל.

פתח של יכולת לצאת ממצב האונס ולהתקרב לאפשרות קיום התורה כולה — הלא נזדרז ונתאמץ לעשות כן, בדיוק כמי שיודע שבמקום פלוני יוכל להשיג אתרוג?¹²

נמצא שהמשיחיות במובנה הראשון והפשוט אינה איוז משאת נפש טמירה בליבותיהם של בעלי כיסופים רזיים, השואפים לחיים אחרים מהחיים הידועים לנו בעולם הזה. המשיחיות במובנה הראשון והפשוט — היינו כמובן של שיבת ישראל לארצו, למלכותו ולסדרי חייו המלאים — היא תביעה הלכתית יסודית, התביעה לקיום התורה, התביעה ליציאה ממאסרי האונס שאננו אותנו מחריבי ארצנו ושולחי הירב בבית מקדשנו שלא לקיים את רוב מצוות התורה — אל החירות הקדושה של הגשמת החיים התורתיים-המצוותיים במלואם.

לפיכך מגוחכת ומעליבה היא הטענה ש"המקום היאה למשיחיות הוא בתוך חדרי חדרי האניטימיים של האומה, בתפילה, בדרשה", וש"משעה שנסתחפו המחיצות והמשיחיות פרצה מתוך חדרי הלב ונהפכה להיות מרכיב בתפיסת המציאות הריאלית היו תוצאותיה הרס והחמצת סיכויים" — כאילו המקום הנאה לרצון לחיות כבני-חורין ולהגשים את חובתנו התורתית הוא רק בדרשות ובחדרי חדרים, וחם לה לשאיפה המשוונה הזאת לחזור אל תוך המציאות הריאלית.

אמנם, אמת נכון הדבר שהרעיון המשיחי בכל היקפו קשור גם למשאות-נפש טמירות ורזיות. ברור ששאיפתנו לחיים מלאים ושלמים יש עמה גם אמונה בתיקון העולם כולו במלכות שדי, יש עמה גם צפייה לזמן בו ינהרו גויים רבים אל הר בית ה', וגר זאב עם כבש וכו'. ידועים גם הרמזים הנבואיים על המלחמה האדירה שיצטרכו כחות הצדק והטוב, ובראשם ישראל, להילחם בכחות הרע העולמיים, מלחמה שאחריה יבוא תור חדש לאנושות ואף לחיים עצמם. אך כל אלה, סדריהם ופרטיהם, אינם צריכים להעסיק את מוחנו. אותנו צריך לעניין מה שה' אלקינו שואל מעמנו, והוא להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, להיות מדינת-תורה. וכשנזכר ונהיה כאלה — ייתקן העולם כולו עמנו, בדרכים נגלות ונסתרות. ההזדמנות ניתנת לנו, והיא אינה תלויה בתאריכים.¹³ אילו היינו זכאים במעשינו היתה מתחילה תקופת אור לגויים ותיקון העולם כבר בימי בית ראשון. חז"ל מוסרים שחזקיהו המלך היה "מועמד" להיות משיח.¹⁴ כשעזרא ונחמיה עלו לארץ ובנו בית מקדש הם לא עסקו בשאלה מתי תהיה מלחמת גוג ומגוג. הם עלו ובנו מקדש כמצווה עליהם בתורה. חז"ל רק מעירים שאילו היו כל ישראל עולים לארץ בימי עזרא — היו כספי שאין הרקב שולט בו, וכיון שעלו רק כמה עשרות אלפים — היו כארז שהרקב שולט בו.¹⁵ וכן החשמונאים — שעל נצחונם אנו מודים ומהללים לה' בימים אלה — נלחמו מעטים מול רבים להשבת סדר העבודה למקדש ולהחזרת השלטון והמלכות לישראל. והצליחו. ובר-כוכבא ניסה לעשות אותו הדבר בתקופה אחרת ו"נהרג בעוונות" (רמב"ם, הל' מלכים י"א, ג'). כנראה שיש איזה קשר בין היות "טמאים מול טהורים ורשעים מול צדיקים ועוסקי תורתך מול זדים" לבין ההצלחה. ודי למבין.

נלמד-נא את הדברים ב"הלכות מלכים" לרמב"ם:

"אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו — אין הדבר כך, שהרי ר' עקיבא חכם

13 "זכו — אחישנה" (סנהדרין צ"ח ע"א). "היום — אם בקולו תשמעו" (שם).

14 סנהדרין צ"ד ע"א.

15 יומא ט' ע"ב.

גדול מחכמי משנה היה והוא היה נושא כליו של בן-כוויבא המלך והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח עד שנהרג בעוונות. כיון שנהרג נודע להם שאינו ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת. ועיקר הדברים ככה הם שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהם ולא גורעין מהם ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדור אביו כפי תורה שבכתב ושבעל פה ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמות ה' — הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל¹⁶ הרי זה משיח בוודאי ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. ואם¹⁷ לא הצליח עד כה או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו".

ובפרק הבא :

"אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית אלא עולם כמנהגו נוהג... אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד. ייראה מפשוטם של דברי הנביאים שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא ליישר ישראל ולהכין לבם... וכל אלו הדברים וכיוצא בהם לא ידע אדם איך שיהיו עד שיהיו שדברים סתומים הם אצל הנביאים גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו... ועל כל פנים אין סידור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהם עיקר בדת ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהם ולא ישימם עיקר שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה וכן לא יחשב הקצין".

הרי שהתהליך המשיחי תחילתו ועיקרו בתחום הנגלה : מלך ישראל, מקדם את העם לקיום התורה, נלחם מלחמותיהם של ישראל. יש "מועמדים" למשיחיות, וגם אלה שאינם מצליחים להביא להגשמה מלאה של היעודים הריהם ככל המלכים הכשרים שמתו. כנראה שהם או דורם לא היו מספיק כשרים. שגרמו העוונות.

משיחיות-שקר, לעומת זאת, אינה נבדקת לפי ההצלחה או אי-ההצלחה. משיח שקר הוא זה אשר בשם המשיחיות, בשם האמונה, סוטה במוצהר מהתורה וממצוותיה. זה אשר תגאולה שהוא רוצה להשיג היא איזו "גאולה" מיסמית לא-תורתית, לא-הלכתית (ע' בהמשך דברי הרמב"ם שם אודות ישו ומוחמד).

מובן, איפוא, לכל מעיין שהרמב"ם מביא את יחס ר' עקיבא וחכמי דורו אל בר-כוויבא כראיה עקרונית לגישה המציאותית והנגלית לענין המשיח. ולכן יש יותר מקורטוב של אי-הבנה וחוצפה בהיפוך הקערה על פיה ע"י כותב המאמר, כאילו הרמב"ם מתייחס אל ר' עקיבא "מתוך ביקורתיות היסטורית שאין עמה משוא פנים". הרמב"ם לא היה מרצה להיסטוריה באוניברסיטה של קהיר, ור' עקיבא לא היה בשבילו נושא לביקורת.

אגב, מייד בסמוך לאמור לעיל מוצא הכותב לנכון להאשים חלק מהיהדות הדתית בהחמצת השעה ההיסטורית, על אשר עמדה מן הצד ולא השתתפה במפעל הציוני, בגלל אי-אמונתה

17 מכאן הושמט בדפוסים המצונזרים בגלל הזכרת אותו האיש בהמשך.

16 הכוונה לקיבוץ כל נדחי ישראל, שהרי אם מלך ישראל הוא הנלחם מלחמות ה' ודאי שישאל כבר בארצם. וכך מבואר בדברי הרמב"ם להלן י"ב, ג': "בימי המלך המשיח כשתיישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל" וכו'.

בגאולה מעשה ידי אדם וצפייתה לגאולה נסית. תמהני: הרי זוהי בדיק גישת המחבר עצמו בתחילת המאמר, שהצפייה המשיחית צריכה להישאר בחדרי החדרים של התפילה והדרשה ואסור לה לצאת אל החיים הריאליים — ועל מי איפוא תלונתו?

לסיום כמה משפטים בדבר סכנות וסיכויים.¹⁸ הימצאותנו בארץ ישראל ועמידתנו כאן על נפשנו ועל מולדתנו כנגד הודים אשר סבבנו — אינן ענין לחשבוניות-קצנים ולהגדת-עתידות. הן ענין לזכותנו הטבעית-האנושית ולחובתנו התורתית.¹⁹ שלמות הארץ אינה ענין ל"מושגים מעורפלים סנטימנטליים ופסיונאליים" כביטוי "המוצלח" של בעל המאמר. שלמות הארץ היא מושג הלכתי: "ופירט אותה להם במצוה הזו כולה בגבוליה ומצריה... שלא יניחו ממנה מקום" (רמב"ן הנ"ל, שם).

הגישה ההלכתית-הראלית-הממשית אל תקומת ישראל ואל המשיחות תובעת כמובן שיקול דעת הלכתי-מציאותי מתמיד: מה חובה לעשות, מה אפשר לעשות, ומה אסור לעשות. הנסיבות והסיכויים הריאליים הם גורם רלוונטי וחיוני בשיקול ההלכתי.²⁰ אולם על דרך התבוסתנות הרוחנית והמדינית לא תהיה תפארתנו. מול תועבת "הדמוקרטיה החילונית" של ערפאת וחואתמה צריכה לעמוד באמונה ובנבונה מדינת ישראל, מדינה ישראלית, ברוחה, בתרבותה ובדרכיה. לא דמוקרטיה פשטנית, נבובה ונבוכה, ולא תרבות-דיסקוטקים חילונית.

מה שאנחנו צריכים עכשיו באופן דחוף זו מהפכה רוחנית, מוסרית ותרבותית.

18 למשפט: "אינני יודע מה טיבו של משיח זה שמבשריו ודובריו רואים אף במלחמת יוה"כ מופת לבואו... אך אם אמנם פעמיו של משיח נשמעים כפעיות חרחורי גסיסה של יהודים אין לבי תופס מה היא א"כ החדוה הגדולה העולה בלבות מבשרי פעמיו" — לא ראיתי מתחילה צורך להתייחס. ואף על פי כן: ישנם נא הקורא לבו אך לזאת שבמשפט הבא מפאר הכותב את דורנו על הקמת המדינה היהודית, ושבדיק אותו טיעון דמגוגי "כחו יפה" גם נגד הקמת המדינה. גם מלחמת השחרור עלתה, לצערנו, בדם. ועוד צד שווה שבשתי המלחמות: שלא חפצנו בהן.

19 הקץ הוא קץ מגולה, גגלה, של נתינת הרי ישראל ענפיהם ונשיאת פרים לעם ישראל אשר קרבו לבוא (סנהדרין צ"ח ע"א).

20 על רקע חילוקי הערכת הנסיבות והסיכויים יש להבין היווצרותן של גישות "מתונות" יותר וגישות "אקטיביסטיות" יותר בין חכמי ישראל בזמן המאבק נגד הרומאים. חילוקי-הערכות כאלה לגיטימיים עקרונית גם בתקופתנו.